

2024:3

Tekniksprång och värderingsförändringar

– nya förutsättningar för facklig organisering

Foto: Dillego, Unsplash

FUTURION

Tankesmedjan för framtidens arbetsliv

ISBN: 978-91-987729-8-2

Innehåll

Förord	3
Inledning	4
Bakgrund	5
Den första industriella revolutionen och nya värderingar	5
AI, machine learning och automation	6
Var står vi nu?	7
Facklig organisering	8
Den fjärde industriella revolutionen	10
En ny maktkoncentration och en ökad acceptans för ojämlikhet	11
Analys	12
Mer materialism	12
Alla tittar uppåt	12
Allt är upp till mig	13
Amerikanisering	13
Slutsatser	14
Referenser	16

Förord

Ann-Therése Enarsson, vd Futurion.
Foto: Carola Andreasson

Tekniska förändringar har genom historien haft en djupgående inverkan på samhällsvärderingar, främst genom att påverka hur vi arbetar, lever och kommunicerar med varandra.

Den tekniska utvecklingen kan göra oss rikare, men också öka klyftorna. Den gör vissa tryggare i arbetslivet medan andra drabbas av arbetslöshet och ökad oro. Vi kan komma att se en mer informerad befolkning samtidigt som samhället blir alltmer polariserat genom ökad spridning av falska nyheter och ekokammareffekter. Sådana förändringar skulle utmana traditionella värderingar kring auktoritet och kunskap.

De förändringar av arbetslivet som större teknikskiften leder till ställer nya krav på utbildning och kompetensutveckling och kan påverka hur vi värderar arbete, pengar och ekonomisk framgång.

Tilltagande digital övervakning och datainsamling utmanar värderingar kring privatliv och personlig integritet. Medan vissa ser fördelarna med ökad säkerhet, oroar andra

sig för att övervakningssamhället gör intrång i privatlivet.

Den pågående teknikrevolutionen – pådriven av AI-utvecklingen, allt snabbare kommunikationsvägar och en tilltagande robotisering – resulterar i stora förändringar trots att utvecklingen bara är i sin linda.

De problem som förändringarna orsakar kan bemötas på olika sätt. Vi kan välja att stillatigande acceptera utvecklingen som oundviklig, vi kan försöka fly från, eller göra motstånd mot delar, av den. Men vi kan också vilja vara del av utvecklingen och styra den i rätt riktning – så att den samspelar med våra värderingar. Vilken strategi vi väljer är också ett fackligt vägval.

Jag hoppas att denna rapport ska ge en djupare förståelse för hur teknik och tekniska genombrott i olika sammanhang kan påverka samhällsliga värderingar.

/ Ann-Therése Enarsson, vd Futurion

Inledning

Framtidens arbetsmarknad är plötsligt här! Så upplevde nog många lanseringen av ChatGPT under slutet av 2022. I och med detta står vi inför omfattande förändringar av disruptiv karaktär. Utvecklingen av AI och automatisering beskrivs som en fjärde industriell revolution.

Diskussionernas vågor har gått höga om vilka konsekvenser utvecklingen av AI kommer att få för arbetsmarknad, ekonomi och demokrati. Ett spår som dock inte har fått samma utrymme är hur AI kan påverka våra värderingar – hur vår syn på samhället och arbetslivet kan tänkas förändras och vad dessa förändringar för med sig. Frågorna är av största vikt för en lång rad aktörer, inte minst fackförbunden. Denna rapport tar sikte på just detta – framtidens värderingar och konsekvenserna för facklig organisering.

Anton Landehag, rapportförfattare och samhällsanalytiker på Futurion

Bakgrund

Värderingar förändras långsamt över tid. Förklaringarna till dessa förflyttningar är flerbottnade och har gett skäl till en omfattande forskningslitteratur.¹ Teknik är inte den enda faktorn som påverkar detta men en viktig del av värderingsförflyttningar.

Teknologiska framsteg har en rad konsekvenser. Förändrade produktionsmetoder är den kanske enskilt tydligaste även om tekniska landvinningar även har kapaciteten att förändra människors vardag. Just nu står vi inför en ny industriell revolution. Den första industriella revolutionen underlättades av det teknologiska framsteg ångmaskinen innebar, den andra av elektriciteten, den tredje av datorn och nu den fjärde av AI och automation. Där den första industriella revolutionen i hög utsträckning innebar att människans, och dragdjurens, fysiska förmåga överträffades genom användning av till att börja med ångkraft förväntas den kommande revolutionen innebära motsvarande utveckling avseende människans begränsningar vad gäller de kognitiva förmågorna².

Mot bakgrund av hur den första industriella revolutionen förändrade världen kan vi förvänta oss omvälvande förändringar kommande år. Men vilka kan dessa tänkas bli? För att undersöka saken närmare gör vi vår första läxa – lär av historien.

Den första industriella revolutionen och nya värderingar

Den första industriella revolutionen, som utspelade sig från slutet av 1700-talet till början av 1800-talet innebar en mängd större förändringar på samhällslivet. Värderingsskiften inträffade under perioden inom flera områden varav följande var mer påtagliga:³

1. Industrialismen innebar att kapitalismen som ekonomiskt system uppkom med tillhörande värderingar med strävan efter vinst och kapitalackumulation. Värderingsskiftet innebar också ett ökat fokus på det materiella mot bakgrund av att konsumtion av varor blev en viktig del av samhället och människors vardag.
2. Klassmedvetenheten växte fram som en följd av ökande klyftor i samhället, med vitt skilda värderingar inom arbetarklassen och den kapitalägande klassen.
3. Individualismen och rörelsen från traditionella, gruppbaseade identiteter katalyserades av den industriella revolutionen.
4. Den första industriella revolutionen sammanföll med politiska skeenden som innebar att diskussionen om rättigheter som universellt koncept ökade i betydelse. Detta berör såväl rösträtt, likhet inför lagen, rättigheter för barn och kvinnor som rättigheter inom arbetslivet.

¹ Exempel på sådan litteratur är: Inglehart, Ronald (1990) "Culture Shift in Advanced Industrial Society"

² Brynjolfsson, Erik & McAfee, Andrew (2014), "The Second Machine Age: Work, Progress and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies"

³ För detta stycke se:

Thompson, Edward Palmer (1963), "The Making of the English Working Class"

Hobsbawm, Eric (1968), "Industry and Empire: The Birth of the Industrial Revolution"

Hobsbawm, Eric (1962), "The Age of Revolution: Europe 1789-1848"

5. På längre sikt kan också den första industriella revolutionen sägas ha fört med sig förändrade värderingar i synen på miljön vilken, som en konsekvens av industrialiseringen, utnyttjades hänsynslöst.
6. Skifte från agrara till industriella värderingar innebar ett nytt fokus på effektivitet och produktivitet.
7. Förändringar i synen på arbete och dess värde innebar att hastighet och produktivitet värderades högre på bekostnad av hur specialist- och hantverkskunskap värderades.
8. En förändrad syn på kunskap och bildning följde i industrialismens spår. I takt med att produktionsprocesserna blev mer komplexa uppvärderades utbildning och vetenskap.

Mycket av det samhälle vi lever i idag är en produkt av reaktionerna på den industriella revolutionen. Vår syn på värdeskapande är formad i samspelet och maktbalansen mellan arbetsgivare och arbetstagare. Initialt innebar den första industriella revolutionen en maktkoncentration till de som ägde produktionsmedlen. Den svenska partsmodellen kan betraktas som ett svar på de nya behov som uppstod i kölvattnet av den nya teknikens omstöpanande kraft.

AI, machine learning och automation

Inom ekonomisk-historisk forskning definieras vanligtvis fyra industriella revolutioner. Översiktligt kan den första av dessa sägas inletts från slutet av 1700-talet kopplat till uppfinningen av ångmaskinen, den andra i slutet av 1800-talet med elektricitet, förbränningsmotorer och stål, den tredje industriella revolutionen med tyngdpunkten under andra halvan av 1900-talet drevs av utvecklingen av datorn och den digitala tekniken. Den fjärde industriella revolutionen, som nu diskuteras, inleds i och med utvecklingen av AI, machine learning och annan teknologi.

Var står vi nu?

Värderingsförflyttningar har givetvis skett även efter den första industriella revolutionen. Värderingar har över längre tid blivit mer individualistiska. Det är en utveckling som har pågått under mycket lång tid och kopplas ihop med förändringar som den första industriella revolutionen medförde, särskilt urbaniseringen och uppbrutna kollektiva identiteter. För varje generation ser utvecklingen ut att gå i riktning mot mer individualistiska värderingar.

Vanligtvis beskrivs människors värderingar formeras under ungdomstiden, mellan 16 och 24 år, för att därefter leva kvar hos en individ under resten av livet. Detta innebär att framtidens värderingar, de som kommer att präglade framtiden, först finns att hitta hos unga.

I konflikt med den allmänna uppfattningen har intresset för samhällsfrågor och politik legat på historiskt höga nivåer bland unga. Här tycks dock utvecklingen ha vänt med fallande nivåer i analysföretaget Ungdomsbarometerns senaste undersökning.⁴ Parallellt med detta har idealistiska drivkrafter och värderingar präglat synen på arbetslivet och utbildning. Att göra något meningsfullt och intressant med balans mellan arbete och fritid har klassats som viktigare än hög lön och status bland yngre yrkesverksamma.

Parallellt med detta har vi kunnat se hur värderingar kopplat till jämställdhet, HBTQ-frågor, antirasism samt miljö och klimat fått ett tydligt uppsving i samhället i allmänhet och bland unga i synnerhet. Utvecklingen har även syns i populärkulturen med exempel från såväl en amerikansk som svensk kontext. I Ungdomsbarometerns mätningar konstateras exempelvis att jämställdhet, antirasism och miljö/klimatfrågor rankats mycket högt.⁵ Alltsedan Brexit och Trump befinner vi oss i en tydlig backlash mot denna utveckling.

Värderingsskillnader mellan män och kvinnor, särskilt unga män och kvinnor har över tid förändrats i diametralt olika riktning. Där unga kvinnor i hög utsträckning blivit mer fokuserade på jämställdhet mellan könen, antirasism och miljö- och klimatfrågor har unga män förflyttats i motsatt håll mot mer konservativa värderingar och ett motstånd mot just det nyss nämnda.⁶ Tidiga signaler indikerar att den kommande ungdomsgenerationen, särskilt unga killar/män, har tydligt mer materialistiska värderingar än de närmast föregående ungdomsgenerationerna.⁷ Denna typ av värderingsförskjutning bör betraktas i ljuset av just framväxten av influencers och superstjärnor. Att sociala medier skapat en ny arena för marknadsföring av en lyxig livsstil kan rimligtvis inte tänkas ha försvagat tendensen.

⁴ Ungdomsbarometerns "Generationsrapporten 2024" <https://www.ungdomsbarometern.se/publika-rapporter/>

⁵ Ibid.

⁶ Se exempelvis "A new gender divide is emerging" publicerad i Financial Times publicerad 26/1-2024 <https://www.ft.com/content/29fd9b5c-2f35-41bf-9d4c-994db4e12998>

⁷ Ungdomsbarometerns "Generationsrapporten 2024" <https://www.ungdomsbarometern.se/publika-rapporter/>

Facklig organisering

Teknikförändringar förändrar våra värderingar. Följderna kan bli flera och organiseringen som växer fram i kölvattnet kan ta flera vägar. Fackföreningsrörelsen globalt växte fram ur den grogrund av nya värderingar som den första industriella revolutionen innebar, men kan samtidigt ses som en del av kampen för att utvidga rösträtten i början av 1900-talet – för människors lika värde, för politisk jämlikhet och för demokratins principer.

Förutsättningar för bildandet av fackföreningsrörelsen kan beskrivas med följande tre punkter:

1. ”Arbetsplatsens” uppkomst och därtill hörande koncentration av arbetare.
2. Framväxten av en klassmedvetenhet ur gemensamma erfarenheter.
3. Materiell brist vilket motiverade krav på högre löner och bättre villkor.

Till detta kan också juridiska förutsättningar adderas men framväxten av ett juridiskt ramverk skedde parallellt med, och som en konsekvens av, fackföreningsrörelsens framväxt. Det är dock viktigt att påminna sig om att det fortsatt är en starkt begränsande faktor för fackföreningsrörelsen globalt.⁸

Generellt brukar svenska fackföreningar beskrivas som teknikpositiva men det är inte självklart att organiserade arbetare präglas av teknikpositivitet. Ludditerna i England under tidigt 1800-tal är ett tydligt exempel på ett uttryck som motståndet mot en ny maktordning kan ta. Vanligtvis beskrivs ludditerna som drivna av teknikfientlighet. Vad som ofta glöms, och förtjänstfullt lyfts fram i Brian Merchants bok ”Blood in the machine”, är de sociala och ekonomiska drivkrafter som skapade motivationen att förstöra maskiner och verktyg. Merchant beskriver ludditerna som emot hur tekniken användes mot dem, snarare än mot teknik generellt. Ludditerna var en förlöpare till det som senare blev fackföreningsrörelsen men fackföreningsliknande tendenser kan ses inom det äldre skräväsendet.

Den svenska fackföreningsrörelsen växte fram efter internationell inspiration och dess historia finns väl beskriven. Utan större ambition att genomföra en historieberskriften kan konstateras att det senaste kvartssekle har varit utmanande för den fackliga organiseringen i Sverige. Andelen medlemmar bland yrkesverksamma har sjunkit över tid och ligger i skrivande stund på omkring 70 procent, ned från omkring 85 procent trettio år tidigare. Nivån är fortsatt i internationell jämförelse exceptionellt hög men tendensen är negativ. Detta är av stor betydelse eftersom hög organiseringsgrad och kollektivavtalsteckning är nödvändiga komponenter för den svenska partsmodellens funktionssätt. Tydliga skillnader finns mellan olika branscher och sektorer med väsentligt högre organiseringsgrad och kollektivavtalsteckning i offentlig sektor och delar av privat sektor.⁹

⁸ För detta stycke se:

Merchant, Brian (2023), ”Blood in the machine”

Thompson, Edward Palmer (1963), ”The Making of the English Working Class”

Hobsbawm, Eric (1968), ”Industry and Empire: The Birth of the Industrial Revolution”

Hobsbawm, Eric (1962), ”The Age of Revolution: Europe 1789-1848”

⁹ Medlingsinstitutets årsrapport, (2022)

Särskilt ungas organisationsgrad har sjunkit över tid. Patrik Vulkan och Erik Vestin utforskar i sin artikel “Cohort Differences in Swedish Union Membership 1956–2019 and the Role of Individualization”¹⁰ hur ungas fackliga organisering utvecklats över tid. Generellt kan sägas att organseringsgraden ökar med åldern fram till 30-års åldern för att därefter plana ut. Senare generationers organiseringsgrad har dock planat ut på lägre nivåer än tidigare. Vestin och Vulkan hittar ingen tydlig förklaring till varför utvecklingen ser ut som den gör. De konstaterar att ungas syn på facket eller ökad individualisering inte fungerar som förklarande mekanismer bakom den negativa trenden.

Foto: Emiliano Vittorio och Simon Maage, Unsplash

¹⁰ Vestin, Erik och Vulkan, Patrik (2022) “Cohort Differences in Swedish Union Membership 1956–2019 and the Role of Individualization1”

Den fjärde industriella revolutionen

Framväxten av AI och de förändringar detta innebär ska ses i ljuset av digitaliseringen, den tredje industriella revolutionen. Teknologisk utveckling bygger vanligtvis på tidigare framsteg och i AI:s fall är det väldigt tydligt att datorn och digitaliseringen är nödvändiga förutsättningar. Hur information sprids och tillgängliggörs har förändrats radikalt i och med digitaliseringen och möjligheten att sprida information. Tillgången på information har kraftigt förändrats men detta har skett stegvis.

Förändringarna har inneburit en demokratisering av informationstillgången; den totala mängden information har ökat och är lättare tillgänglig än tidigare. Dessutom har fler möjligheten att göra sin röst hörd och fungera som innehållsskapare än tidigare¹¹. Detta medför att opinionsbildning och marknadsföring sker med ett väsentligt större fokus på individen som avsändare, oavsett plattform. Individer fungerar som budbärare, projektionsytor och pådrivare i allt högre grad.

En annan förändring är att mellanmännisklig interaktion i allt högre utsträckning sker med tekniska hjälpmedel medierat och orkestrerat via algoritmer (igår) och AI (imorgon). Meredith Broussard beskriver i sin bok ”Artificial Unintelligence: How Computers Misunderstand the World”¹² de begränsningar som finns inneboende i datorer och våra digitala system. Broussard beskriver AI som potentiellt problematiskt med misslyckad kommunikation och rasism förklädd till prediktiv analys som exempel. Likaså Sherryl Turkles artikel ”Alone togheter” kretsar kring samspelet mellan mänskliga och maskin. Tesen Turkel driver är att mänskliga relationer tar stryk av att vi i stället spenderar tid på mer begränsade former av interaktioner och kontakt – digitala sådana. Turkle menar att robotar, och digitala kontakter inte bör ersätta mänsklig kontakt och mänskliga relationer. Skillnader mellan olika generationers förhållningssätt till det digitala beskrivs i Marc Prenskys artikel ”Digital Natives” från 2001.¹³ I grunden beskriver Prensky hur yngre förhåller sig till information och kunskap på (vad som då) beskrivs som nya och annorlunda sätt än tidigare generationer.

Cathy O’Neil behandlar likartade utmaningar i ”Weapons of math destruction”.¹⁴ Boken är författad med fokus på algoritmer, big data och machine learning snarare än AI men beskriver en verklighet där beslut om människors kreditvärdighet, vilket straff de döms till eller universitet de antas till är baserat på matematiska modeller som många gånger på ett systematiskt sätt missgynnar fattiga och mer utsatta delar av befolkningen. Därigenom menar O’Neil att dessa modeller förstärker ojämlikhet, skapar ekonomisk och institutionell ineffektivitet samt ytterst hotar demokratin.

¹¹ Hargittai, E., (2011), ”Digital Na(t)ives? Variation in Internet Skills and Uses among Members of the ’Net Generation”

¹² Broussard, Meredith (2019), ”Artificial Unintelligence: How Computers Misunderstand the World”

¹³ Prensky, Marc (2001), ”Digital Natives, Digital Immigrants Part 2: Do They Really Think Differently?”

¹⁴ O’Neil, Cathy (2016), ”Weapons of Math Destruction – How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy”

¹⁵ Atari, Mohammad, Xue, Mona J., Park, Peter S., Blasi, Damián E., Henrich, Joseph, (2023), ”Which Humans”

Samtidigt innebär utvecklingen inom AI andra utmaningar. Atari et. al. underskriver i sin artikel ”Which Humans?” hur large language models (LLM:s) har inbyggda bias att tolka världen utifrån ett västerländskt perspektiv. Författarna använder beskrivningen ”WEIRD” (Western, Educated, Industrialised, Rich och Democratic) som beskrivning av denna bias. Förklaringen anges vara att den data som fungerat som träningsset är huvuddelen av förklaringen. Merparten av informationen på internet har sin utgångspunkt i länder som kan beskrivas som WEIRD vilket återspeglas i funktions sätt och bias i befintliga LLM:s. Detta riskerar att få mer omfattande konsekvenser då dessa integreras i analys, bedömningar och beslutsfattande.

En ny maktkoncentration och en ökad acceptans för ojämlikhet

Utvecklingen av AI sker i snabb takt och förväntas få betydande effekter för den ekonomiska produktiviteten. Det är sannolikt att arbetsmarknadsoron kommer att öka som en konsekvens av nya hierarkier på arbetsmarknaden och möjligt ökande arbetslöshet vilket riskerar att leda till nya vågor av populism.¹⁶

Plattformsekonomin har omskrivits under en längre period och vi kan konstatera att utvecklandet av infrastrukturen, plattformarna, för med sig en ny arena för maktrelationer. I ”The Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the new Frontier of Power” argumenterar Shoshana Zuboff för att kommodifieringen av personuppgifter tagit oss ett steg längre. De globala techbolagen ägnar sig åt att försöka justera mänskliga beteenden i syfte att tjäna pengar. Steget från att förändra beteenden till att förändra värderingar kan tyckas litet. Cambridge-analytica skandalen för ett antal år sedan visar tydligt att förutsättningarna för påverkan genom sociala medier är en utmaning för det demokratiska och öppna samhället. Bristen på kontroll och insyn från offentliga institutioner i techvärlden innebär en betydande maktkoncentration i ett fåtal stora bolag. Övervakningen och försök att förändra mänskliga beteenden är i Zuboffs mening en central del i hur världsekonomin utvecklats.

Teknologiska skiften tenderar att medföra att jobbens karaktär och lönestrukturen påverkas. Medelskiktet tenderar att vara mest utsatt men med framväxten av AI finns en risk att de relativa vinnarna är de som befinner sig i mer kognitivt komplexa arbeten, som i typfallet befinner sig på den övre delen av inkomstskalan.

Brynjolfsson och McAfee argumenterar i ”The Second Machine Age: Work, Progress and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies” för att den nya tekniken, tillsammans med förd ekonomisk politik, skapat marknader med ”the winner takes all” som funktions sätt. Detta medför en ny social acceptans för vad som beskrivs som superstjärnor. Detta för tankarna till framväxten av både influencers och den uppmärksamhet som söks och ges till ledarna för de stora globala techbolagen.

¹⁶ Melin, Carl (2018), ”Populismens verkliga orsaker – om automatisering och andra förändringar i arbetslivet”. Futurion

Analys

En rad faktorer kan tänkas påverka förutsättningarna för facklig organisering i framtiden. Det är alltid klokt att vara försiktig med tanke på att värderingar ofta förändras långsamt, men i denna text syns följande trender:

- Mer materialistiska värderingar
- En ökad acceptans för ojämlikhet (alla tittar uppåt)
- En ökad individualism (allt är upp till mig)
- En amerikanisering av värderingar i Sverige

Mer materialism

Redan nu syns tendenser till att ungas värderingar drar i mer materialistisk riktning. De senaste två ungdomsgenerationerna, Millenials och Gen Z, har beskrivits som tydligt idealistiskt motiverade. Nästa ungdomsgeneration, vilken sannolikt får namnet Generation Alpha (eller Generation AI), ser ut att präglas av väsentligt mer materialistiska värderingar. Detta medför ett behov från fackligt perspektiv att visa på de faktiska materiella vinster som ett fackligt medlemskap medför, inte minst i form av trygghet i förändring.

Alla tittar uppåt

En ökad acceptans för materiell ojämlikhet riskerar att både ifrågasätta befintlig lönebildningsmodell som stora delar av det svenska samhällskontraktet som det ser ut i dagsläget. Detta utgör en påtaglig risk för fackförbund i Sverige utifrån flera perspektiv, inte minst då det paras med materialism och individualism. Den fjärde industriella revolutionen ser ut att påverka olika grupper i samhället på olika sätt; sannolikt missgynna de lägre samt mellanskikten.

Allt är upp till mig

Redan 2017 släppte Futurion idéskriften ”Allt hänger på mig – unga och arbetslivet” så tendensen att betrakta sig som sin egen lyckas smed är inte ny. Det kommer att få konsekvenser om synen på kollektivet och därmed på facket som sammanslutning och naturlig part på arbetsmarknaden försvagas till förmån för förväntan om att det enbart är det egna agerandet som skapar framgång och välmående.

Amerikanisering

Atari et. al beskrev i den tidigare lyfta artikeln hur den träningsdata som används vid utvecklingen av AI präglas av tydligt västerländska värderingar. I internationell jämförelse är värderingarna i Sverige snarare extrema än mellanmjölk. I World Value Survey utmärker sig Sverige som det land med värderingar som är allra mest orienterade mot sekulära och frihetliga värderingar. Detta medför att Sverige kan tänkas påverkas relativt mycket av värderingar överförda med hjälp av AI.

En anpassning av svenska värderingar till omvärldens kan få omfattande konsekvenser för svensk arbetsmarknad, exempelvis:

- En mer hierarkisk syn på organisation och ledarskap.
- En större acceptans för löneskillnader inom och mellan branscher och individer.
- Lägre förväntningar på semester och högre acceptans för oreglerad arbetstid.
- En mer individorienterad syn på skyddsnet.

Totalt sett skulle denna utveckling skifta maktbalansen till arbetsgivarnas fördel.

Slutsatser

Förutsättningarna för facklig organisering i framtiden påverkas i hög grad av hur arbetsmarknadens parter och politiken i Sverige förhåller sig till den fjärde industriella revolutionen.

Historien lär oss att den första industriella revolutionen möjliggjordes av att makthierarkin i England stöptes om så att makt överförts till köp- och handelsmän, vilka till skillnad från den landägande adeln, tjänade på en mekaniserad produktion.¹⁷ Den andra industriella revolutionen, med järnväg och elektricitet som tydligaste exempel, underlättades av stora offentliga investeringar. Den tredje industriella revolutionen förutsatte förutom framväxten av datorer och annan teknik, en värld där frihandel och transporter kunde genomföras på ett förutsägbart sätt. Den nu förestående fjärde industriella revolutionen bestäms även den av hur politiken och facken väljer att agera. Det påverkar vilken utveckling som vi de facto kommer att se.

Vi kan dock förvänta oss att samhällsvärderingar förändras, som en följd av ny teknologi och skiftande materiella förutsättningar. Mycket tyder på att AI utgör en sådan ”general purpose technology” som kan förväntas få sådana konsekvenser på produktiviteten, ekonomin och arbetets organisering att nya värderingar kommer i kölvattnet.

Sannolikt ser vi en ordning där makten över plattformen och den personliga datan blir alltmer central och där möjligheterna att påverka människors konsumtionsbeteenden, politiska åsikter och värderingar blir allt fler. Ett ökat stöd för framväxten av superstjärnor; techstjärnor och influencers indikerar att systemet riskerar att fungera självförstärkande.

Vi kan också förvänta oss att värderingar som präglar utvecklingarna av de nya AI-verktygen och ägarna av plattformarna kommer få ett ökat inflytande både avseende tjänster och produkter och på mänskliga värderingar. I en svensk kontext riskerar detta att innebära att värderingar och ideal om jämställdhet mellan könen, likväl som synen på välfärd och jämlikhet samt det egna arbetets betydelse för den egna framgången kan förväntas förflyttas i riktning mot en mer amerikansk verklighet.

¹⁷ Benedikt Frey, Carl (2019), ”The Technology Trap”

Sociologien Albert O. Hirschmann beskrev hur konsumtionsrelationer präglas av tre typer av strategier – exit, voice eller loyalty.¹⁸ Teorin kan användas även på arbetsmarknaden. Historiskt står den svenska partsmodellen för att strategin ”voice” givits prioritet och den anställda, i kollektiv, förväntas vädra eventuellt missnöje och därigenom bidra till förändring. ”Exit” som strategi, dvs. att lämna arbetsplatsen förväntas tas till först då ”voice” är uttömt.

En anpassning av svenska värderingar till amerikanska kan leda till att balansen dessa strategier förändras så att färre faktiskt höjer rösten och fler agerar lojalt. Det skulle få konsekvenser inte bara för förutsättningarna facklig organisering utan också potentiellt för svensk ekonomisk konkurrenskraft.

Den här texten inleddes med en beskrivning av de förhållanden som ledde fram till att fackliga värderingar växte fram. Den första industriella revolutionen med fabriker, maktförskjutning som gynnade fabriks- och kapitalägarna, urbanisering och ökande ojämlikhet utgjorde en effektiv mylla för de värderingar som i förlängningen ledde till facklig organisering. Flera av dessa förutsättningar är nu satta under starkt förändringstryck.¹⁹

De förändringar som den fjärde industriella revolutionen förväntas medföra innebär att arbetsplatsen blir mindre central och att mellanmänsklig kontakt minskar. Parat med mer individfokus, materialism och amerikanisering pekar detta på betydande utmaningar för fackföreningsrörelsen i Sverige.

¹⁸ Hirschman, Alber O. (1970) ”Exit, Voice, Loyalty”

¹⁹ Kjellberg, Anders (2021) ”Vad är facklig styrka: Arbetsplatsfacket centralt i den svenska partsmodellen”. Författad för Futurion

Referenser

Atari, Mohammad, Xue, Mona J., Park, Peter S., Blasi, Damián E., Henrich, Joseph, (2023), "Which Humans" Department of Human Evolutionary Biology, Harvard University

Frey, Carl Benedikt (2019), The technology trap: capital, labor, and power in the age of automation. Princeton, NJ: Princeton University Press

Broussard, Meredith (2018), Artificial unintelligence: how computers misunderstand the world. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press

Brynjolfsson, Erik & McAfee, Andrew (2014), The second machine age: work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies. New York: W. W. Norton & Company

Burn-Murdoch, John, "A new gender divide is emerging" Financial Times publicerad 26/1-2024 <https://www.ft.com/content/29fd9b5c-2f35-41bf-9d4c-994db4e12998>

Hargittai, E., (2011), "Digital Na(t)ives? Variation in Internet Skills and Uses among Members of the 'Net Generation'"

Hirschman, Albert O. (1970), Exit, voice, and loyalty: responses to decline in firms, organizations, and states. Cambridge, Mass.: Harvard University Press

Hobsbawm, E. J. (1969[1968]), Industry and empire: an economic history of Britain since 1750. 3. impr. London

Hobsbawm, E. J. (1975[1962]), The age of revolution: Europe 1789-1848. Repr. London: Weidenfeld and Nicolson

Inglehart, Ronald (1990), Culture shift in advanced industrial society. Princeton, N.J.: Princeton University Press

Kjellberg, Anders (2021), Vad är facklig styrka? arbetsplatsfacket centralt i den svenska partsmodellen. Stockholm: Futurion

Melin, Carl (2018), Populismens verkliga orsaker: om automatisering och andra förändringar i arbetslivet. Stockholm: Futurion

Merchant, Brian (2023), Blood in the machine: the origins of the rebellion against big tech. First edition New York, NY: Little, Brown and Company

O'Neil, Cathy (2016), Weapons of math destruction: how big data increases inequality and threatens democracy. First edition. New York: Crown

Prensky, M. (2001), "Digital Natives, Digital Immigrants Part 2: Do They Really Think Differently?", On the Horizon, Vol. 9 No. 6, pp. 1-6

Thompson, Edward Palmer (1963), The making of the English working class. London: Gollancz

Vestin, Erik och Vulkan, Patrik (2022), "Cohort Differences in Swedish Union Membership 1956–2019 and the Role of Individualization1" publicerad i "Nordic journal of working life studies"

Ungdomsbarometerns "Generationsrapporten 2024"
<https://www.ungdomsbarometern.se/publika-rapporter/>

Medlingsinstitutets årsrapport, (2022), <https://www.mi.se/publikationer/avtalsrorelsen-och-lonebildningen-2022/>

Futurion är tankesmedjan för framtidens arbetsliv.
Vi vill bidra med kunskap och stimulera debatt i
frågor som rör tjänstemännens framtida utmaningar
på arbetsmarknaden.

FUTURION